

נתקבלו במערכת

אגרות ותשובות מאת הגאון רבי מאיר אריק זצ"ל אל תלמידו הגאון רבי ראובן מרגליות זצ"ל. מודיעין עילית, אהבת שלום, תשע"ט. עו עמ'.
(chananiaw@gmail.com)

רבי מאיר אריק היה תלמידם של רבי יעקב וינדפלד בעל 'כוכב מיעקב' ושל המהרש"ם, שימש שנים רבות ברבנות בבוצ'ץ' ובווינה ובסוף ימיו בעיר טרנוב שבגליציה, בה נפטר בשנת תרפ"ו. מפורסם על שם ספריו 'טל תורה' על הש"ס ושו"ת 'אמרי ישר' ועוד רבים, ונחשב מגדולי דורו. אחד מתלמידיו הקרובים היה הרב ראובן מרגליות, ומהר"ם אריק אף הסמיך אותו להוראה, והעביר לו מכתביו כדי שידפיסם בתוך ספריו. הרב מרגליות עלה ארצה בשנת תרצ"ה ומעולם לא שימש ברבנות, אבל היה מפורסם בבקיאותו המופלאה ובחיבוריו הרבים מספור. הוא לא זכה להשאיר אחריו זרע, ואחינו ובן ביתו ר' חנניה ויינברגר מרחובות דואג זה שנים במסירות להדפסת כתביו הישנים והחדשים. בין השאר הביא לבית הדפוס בעזרת 'מכון אהבת תורה' קובץ מכתבים והערות זה שכתב הרב אריק לתלמידו במשך השנים, עם השלמות וציונים. בהמשך יודפסו קונטרסים נוספים ובהם התכתביות אחרות של הרב מרגליות וגדולי דורו.

אגרות מלכי רבנו. תשובות שקיבלתי במשך למעלה משלושים שנה מפוסקי וחכמי הדור בהלכה ובחכמת ישראל. מלך שפירא. סקרנטון, תשע"ט. שעד עמ'.
(shapiro.marc1@gmail.com)

פרופ' מלך (מרק) שפירא (שפירו) הוא אחד החוקרים החרוצים והידענים ביותר מתוך אלו העוסקים בחקר הספרות התורנית וההיסטוריה הרבנית בדורות האחרונים. הוא משמש כראש הפקולטה ליהדות באוניברסיטה הנוצרית בסקרנטון שבפילדלפיה, מדינה שנמצאת בצפון מזרח ארה"ב, ומצודתו פרוסה, במאמרים ובספרים שהוא מפרסם בתדירות גבוהה, ובאתר שלו 'ספרים בלוג' (באנגלית) שהוא לא מפסיק לחדש בו דברים, על פני כל עולם המחקר התורני-היסטורי, באקדמיה וגם בין החוקרים התורניים. חיבה יתירה נודעת לו ל'המעין', ובו הוא פרסם כבר כמה מאמרים חשובים ובהם מכתבים ואגרות של גדולי ישראל עם מבואות והסברים וציונים מאירי עיניים. הידע הרחב שלו, הביקורתיות הבריאה המלווה בעין טובה ובגישה חיובית, יראת השמים שלו שאינה חוסמת את האובייקטיביות המדעית שלו, כל אלו מציינים אותו במיוחד. פרופ' שפירו נמצא כבר מאז נערותו בקשרי מכתבים עם רבים מגדולי הרבנים בדורנו זצ"ל ושלטי"א, ובספר זה מובא לקט מתוך תשובותיהם אליו במגוון רחב מאוד של נושאים הלכתיים ופרשניים ומחשבתיים. רשימת שמות המשיבים שדבריהם נמצאים בספר ארוכה ומגוונת, וכוללת לדוגמה את הרב אבינר, הגר"מ אליהו זצ"ל, הרב אריאל, החוקר הישיש ר' שמואל אשכנזי, כמה רבנים לבית בצרי, הגר"ח"ד הלוי זצ"ל, הרב הנקין, כמה רבנים מבני הר"ע יוסף, הרב ליאור, הרב יוסף ליברמן מ'כולל שומרי החומות', הרב מאוזו, כמה רבנים לבית משאש, הגר"י קאפח זצ"ל, הגר"מ קליין האדמו"ר מאונגוואר בעל 'משנה הלכות', הרב

רצאבי, הרב יעקב קאפיל שווארץ מרבני סטמאר, הרב שילת, הרב צבי הרשל שכטר, האדמו"ר מליובביץ' זצ"ל, רבנו ר' אברהם שפירא זצ"ל ועוד ועוד. בין התשובות נמצאים עניינים בכל חלקי השו"ע, חלקם כנראה שאלות אישיות שלו וחלקן שאלות עקרוניות (לפעמים נשלחה שאלה זהה לכמה רבנים), וכן תשובות בענייני דרכי פסיקת הלכה, דת ומדינה, ענייני גירסא ולשון בכתבי חז"ל והראשונים, בירורים בענייני ספרים ורבנים, ועוד. מיוחד במינו הוא הנספח - קובץ מכתבים שקיבל פרופ' שפירו מידידו ר' יונה עמנואל זצ"ל, שעמו היו קשור בחליפת מכתבים תדירה ובידידות קרובה. בס"ה מדובר על ספר מיוחד ומקורי ובחלקו אף מרתק, שהוצאתו לאור באופן כזה מתאימה לאישיותו ולגישתו הייחודיים של פרופ' שפירא ולטווח הרחב של מושאי התעניינותו בשטח התורני-ספרותי.

אמת ושלום. לבירור דרכו של מרן בספרו שולחן ערוך. אלון בן דוד. באר שבע, תשע"ט. פד עמ' (Eyalbd5777@gmail.com)

ספרו הענקי של מרן 'בית יוסף' עם הערות 'דרכי משה' הוא הבסיס להלכה הנוהגת היום בכל תפוצות ישראל, ובעיקר ספר הקיצור - השו"ע עם הגהות הרמ"א. לעיתים יש סתירות בין דברי המחבר או דברי הרמ"א בהלכות שונות, ואפשר ליישב אותן בהנחה שבכל עניין הם פסקו כפוסק אחר ולא הקפידו על עקביות בפסיקותיהם בעניינים שונים, או למצוא חילוק והיכי תמצא ואוקימתא שיישבו את ההלכות הסותרות, כמו שגם ביחס לסתירות במשנה קיימות הגישות האלו - מציאת אוקימתא להלכות סותרות או העמדתן בשם שני חכמים שונים, ואלו ואלו דברי אלוקים חיים. בספר 'אמת ושלום' מודגמת שיטת רוב האחרונים שנקטו שיש לדון כל מקרה לגופו, ולא ניסו להיות עקביים נגד האמת ההלכתית לדעתם, ומכאן גם שם הספר - גם 'אמת' וגם 'שלום'. המחבר, שכבר הראה את כוחו בספריו על שביעית ועל איסור הקטניות בפסח, מציג י"ט נושאים מתוך רבים כולם מתוך שו"ע או"ח שבהם בעלי השו"ע סותרים את עצמם לכאורה, ומראה איך ראוי להבין את דבריהם. כך למשל הוא עוסק בברכת הרואה נר חנוכה ולא הדליק שצריך לברך (שבת כג, א), כשבשו"ע בסי' תרעו סע' ג פסק המחבר כר"ן שמי שלא מדליק ואין מדליקים עליו כשרואה נר חנוכה מברך - משמע שאין חיוב ראייה במקרה זה, ובסימן הבא תרעו סע' ג כתב כשיטת המרדכי שכאשר אינו מדליק חייב לפחות לראות נרות חנוכה ולברך עליהם, כאשר הפרי חדש והגר"א מעירים על הסתירה, המאמר מרדכי מיישב אותה, והמ"ב מכריע שדברי המאמר מרדכי דחוקים ומקבל את שיטת הפר"ח והגר"א. הפרק האחרון עוסק בסתירה בין הלכות חנוכה בהן מובאת הדעה שהדלקת קטן בדיעבד יוצאים בה ידי חובה (סי' תרעה סע' ג), לבין הלכות קריאת המגילה (סי' תרפט סע' ב) בהם נקבע נחרצות שקריאת קטן לא יוצאים בה ידי חובה. הרבה אחרונים דנו בעניין מהמגן אברהם וצפונה, והמ"ב בהלכות מגילה מקבל את דעת הגר"א שאכן זו סתירה, בשער הציון שם מעיר מרן החפץ חיים שאולי צדקו הטוענים שהמחבר החמיר במכוון במגילה יותר מאשר בחנוכה, ולעיל בהל' חנוכה הוא קובע שאין לסמוך על הדלקת קטן שהרי בהלכות מגילה המחבר אינו מקל... אכן ההלכה אינה מתמטיקה, אך היא גם אינה מין אומנות מופשטת ח"ו אלא יש לה כללים ופרטים וגם 'שורה תחתונה'. זיל גמור.

אסיף ו. אסופת מאמרים. ירושלים, איגוד ישיבות ההסדר, תשע"ט. 845 עמ'.
(office@hesder.org.il)

זהו השנתון השישי שמוציא לאור איגוד ישיבות ההסדר. הפעם הוא שונה בשניים מהקודמים לו: הוא מגיע בכרך אחד ולא בשניים (אמנם כרך גדוש במיוחד), והוא מופיע ממש בסוף השנה, למעשה בתחילת שנת תש"פ. הסיבה לשני אלו היא הקובץ הגדול 'האר עינינו', מאמרים בענייני תורה ולימוד תורה של רבני הציבור התורני-לאומי שיצא לאור לפני כמה חודשים ע"י מערכת 'אסיף' ובו למעלה משישים מאמרים, מה שגרם לכרך השנתי להידחות מעט. ניתן להבין מהערת המערכת שכעת הוא יצא בקביעות לקראת סוף כל שנה. גיליון גדול זה מכיל כארבעים מאמרים בענייני מקרא ומחשבה והלכה וחידושי בבלי וירושלמי ומדרש וחסידות וספרים וסופרים, מתלמידי חכמים ותיקים וידועים כמו הרב יעקב אריאל והרב יהודה ה' הנקין ועוד, ועד למדנים צעירים ממגוון רחב של ישיבות (לאו דווקא הסדר), מכונים תורניים, הרבנות הצבאית ועוד, וגם בוגרי ישיבות שעתה אין עיקר עיסוקם בתורה. אני הקטן פרסמתי על פני שלושים וכמה עמודים לקט מיבול ספרותינו התורנית בשנת תשע"ח לפי סדר א"ב של הספרים הנסקרים, חלקם ספרים שכבר נסקרו ב'המעין' בתוספת נופך ועוד רבים אחרים, ואפיל אני עצמי הופתעתי בקריאה חוזרת לראות שוב את הכמות והאיכות של ספרים תורניים שיצאו לאור מתחת מקלדתם של רבני וחכמי הציבור שלנו (ברשימה זו - בשנת תשע"ח בלבד). אשתדל לפרסם לקט כזה גם בכרכים הבאים לכל שנה בנפרד. מערכת 'אסיף' כוללת 22 רבנים ואברכים משש עשרה ישיבות הסדר ומוסדות תורניים-ציוניים אחרים, והיא צופה קדימה להמשך עידוד היצירה התורנית בציבור 'שלנו'. אין בקובץ הזה ח"ו הבעת רצון להתנתקות או התרחקות מלמדני הציבור החרדי ומעולם התורה הענק העולמי שאנו חלק אינטגרלי ממנו, אלא מעין 'זריקת מרץ' לחיזוק הספרות התורנית בציבור שלנו, חיזוק שתמיד יש לו מקום. הספר הגדול הזה ראוי לענ"ד להופיע בכריכה קשה למען יעמוד ימים רבים על המדף ומחוצה לו, וכדאי גם שרשימת המחברים תכלול גם פרטי התקשרות אליהם לכל המעוניין להגיב ולהעיר. ברכה לעורכים, שיזכו לעמוד במשימתם ולהמשיך להוציא לאור קובץ חשוב זה תמידים כסדרם.

דבר חברון. או"ח ח"ב, יו"ד ח"ג, זרעים. דוב ליאור. עריכה: ראובן גרוס. חברון, תשע"ט. 336 עמ'. (mmlior4@gmail.com)

זהו הכרך השביעי בסדרת שו"ת 'דבר חברון' מאת הגאון הרב ליאור שליט"א רבה לשעבר של חברון ועתה ביתו בהר הזיתים בירושלים, והוא כולל כ-550 תשובות קצרות, כדרכו של הרב ליאור להשיב באופן מרוכז וחד בין בכתב ובין בעל פה. העורך המוכשר הוסיף מדי פעם מקורות ומקבילות לדברי הרב, והועיל בהם הרבה. חלק מהשאלות שנשאל הרב מאוד אקטואליות. למשל סי' מח בחלק או"ח עוסק בסופר סת"ם שהואשם בהתנהגות לא צנועה עם נשים, האם הפרשיות שכתב כשרות? והתשובה: לדעת רוב הפוסקים עבירות שאינן להכעיס אינן פוסלות אותו, אבל יש שמחמירים, ולכן למעשה מה שכתב עד עכשיו כשר, אבל אין להמשיך ולקנות ממנו פרשיות לתפילין עד שיתברר שעשה תשובה. בעמ' 52 מובאת

שאלה שנשלחה אל הרב [וגם לרבנים נוספים] ע"י הוצאת 'מורשת', אם להחזיר לתקנו במהדורה החדשה של סידור 'רינת ישראל' את נוסח 'ברכת המינים' בתפילת עמידה שצונזר כבר לפני דורות רבים, ה'מינים' הוחלפו ב'מלשינים', ו'מלכות זדון' הוחלפה ב'זדים' ועוד. הרב ליאור השיב שהוא מאוד בעד להחזיר עטרה ליושנה, ואפילו משבח את הוצאת 'מורשת' ואנשיה 'על ההיחלצות למלאכת תיקון חשוב זה לזיכוי הרבים'. אבל מה אפשר לעשות שכמה וכמה רבנים השיבו לשאלה המקבילה שנשלחה אליהם ש"שב ואל תעשה עדיף" מסיבות מגוונות, וכך נשאר [לצערנו!] במהדורה החדשה של רינת ישראל הנוסח הישן, ורק למטה עם ביאורי המילים צוין שהנוסח המקורי הוא 'למלשינים' וכו'. בעמ' 264 הרב ליאור מתיר לבן לטפל בהוריו בעזרת דקירה במחטים סיניות אם אין מישהו אחר שיכול לעשות זאת, והעורך מציין למטה לחבל פוסקים שפסקו כך בשאלות דומות, ומהם אף שהתירו לבן להלקות את אביו בערב יוה"כ כפי המנהג המקובל אם האב מבקש זאת. בכל אופן הרב ליאור ממליץ שהוצאת המחטים, שבדרך כלל זו הפעולה שגורמת ליציאת מעט דם, תיעשה ע"י האב עצמו ולא ע"י הבן. ייש"כ של הרב שליט"א, עוד ינוב בשיבה.

הכוח שבך - שיחה ראשונה על אתגרי גיל ההתבגרות; דרך אחרת - מדריך רעיוני ומעשי לאתגרי הזמן. ליאור לביא ויחזקאל שטלצר. ירושלים, דברי שיר, תשע"ח - תשע"ט. שני כרכים. (info@dshir.co.il)

מה שפעם היה עובר בשקט וברוגע מאב לבן בזמן ובמקום המתאים - נהפך בימינו למורכב ומסובך ורגיש לשני הצדדים. כולם מודים שצריך להכין את הילד ואח"כ את הנער לשלבים השונים של ההתבגרות הגופנית והרגשית, השאלה אם אכן עושים את זה, ואם עושים את זה כראוי. לעזרת ההורים והמורים והנערים עצמם נרתמו הרבנים והמחנכים ליאור לביא ויחזקאל שטלצר, והכינו שני ספרונים מעוצבים ומושקעים בחיצוניותם ובתוכם ובתוכם, האחד לגילאי בר מצוה והשני למתבגרים. הפרקים עוסקים בצמיחה ובשמחה בה, בשינויים הגופניים והרגשיים, בשמירת העיניים והבריית, בעיקרון 'משביעו רעב', בכוח הבחירה, בנפילות ובעליות, בחיבור לטוב ולחיים ועוד ועוד, דברים היוצאים מהראש ומהלב ועשויים בהחלט להשיג את מטרתם להיכנס אל הלב. צוות חשוב של יועצים ויועצות עמד לצידם של המחברים, והתוצאה נראית ראויה לשמה, והלוואי שתמלא את הציפיות ממנה.

הלכות גאולה אחרונה. הרב זכריה זרמתי. ירושלים, תש"פ. 211 עמ'. (058-588055) הרב זרמתי, רב ודיין בירושלים, כבר חיבר כמה וכמה ספרים בנושא הגאולה ועצמאות ישראל בדורנו, בנוסף לספרים הלכתיים ולמדניים. בספר זה הוא מלקט ומסדר את הצדדים ההלכתיים המחייבים את האיש הישראלי בדורותינו להתייחס אל ימינו כימי גאולה, בהמשך לדברי חז"ל במסכת שבת שה'קץ' הוא למעשה נושא הלכתי. הוא מלקט מפי ספרים וסופרים בכ"א פרקים פרטים בעניין החיוב לעלות לארץ וליישובה, משמעות קדושת הארץ, הקשר בין הקב"ה וארץ ישראל ובין ישראל לאביהם שבשמים, מעמדה של הגלות בחשבונות

הגאולה, משמעות רישיון המלכות להקים יישוב יהודי בארץ בוועידת סן רמו ובהחלטות האו"ם שאחריה, סיבות ההתנגדות הרבנית הרחבה לבניין הארץ בדורות האחרונים, מעלת תורת א"י בדורנו, מקומו של המשיח במהלך האתחלתא דגאולה ועוד.

הפוך. חשיבה יצירתית ומימוש פוטנציאל בדרך הסוד היהודי. יחיאל הררי. ראשון לציון, ידיעות אחרונות וספרי חמד, תשע"ט. 342 עמ'. (info@ybook.co.il)

ד"ר יחיאל הררי הוא סופר, מרצה, ויועץ מקצועי ואישי. בספר זה, השלישי בסדרת ה'התבוננות' שלו, הוא מגלה ומלקט את מרבית תובנותיו בתוך המסורת היהודית הנגלית ובעיקר בזו של תורת הנסתר, ועל פי מקורות אלו הוא טוען שכל אחד יכול להגביר את כוחותיו ואת עומק מחשבותיו, את היצירתיות שבו ואת הכישרונות שנולד עמהם, אם יתבונן בתוכו ויפנים כמה עקרונות בסיסיים וגם יחיה על פיהם. בספר תמציתי זה הוא מסביר מהי חשיבה יצירתית, איך מממשים פוטנציאלים, מהם חלקי השכל והקשרים בינם לבין הגוף, איך מגלים את הרצון הפנימי ואיך גורמים לו להניע את מערכות הגוף והנפש, בניית סדר עדיפויות, עמידה בלחצים, פריצת גבולות עם מנוחת הנפש, ובס"ה (כשם הפרק האחרון בספר) - איך לחיות את החיים במלואם. לדוגמא, בניגוד למה שניתן לצפות מספר מודרני העוסק בשיפור תיקוד הגוף והנפש - המחבר אינו מתלהב מאימוץ 'חיי בריאות' ושימת דגש מוגזם על ענייני תזונה וכד', מפני שלדעתו לפעמים ההדגשה של התחום הזה גורמת לאיבוד פרופורציות רגשי, ולפגיעה במכלול ובהרמוניה שהם הבסיס לנפש בריאה בגוף בריא. הוא מפנה לאיזונים שברמב"ם ובמקורות אחרים ביהדות, ומציע לקורא כלים כדי למצות את יכולותיו ואת השגותיו, ולמעשה לשנות את חייו.

השמות בתורה. עיוניים בשמותיהם של האנשים בפרשות השבוע. הרב אהרון ברונשטיין, חיפה, תשע"ט. 456 עמ'. (052-7180161)

חז"ל והקדמונים משננים לנו חזר ושנן שלכל שם יש משמעות קריטית לנושאו, לא משנה עם זהו שם ממקור אלוקי או אחר, וק"ו שבכתבי המקובלים לנושא זה יוחד מקום חשוב. הרב ברונשטיין, ר"מ בישיבה בחיפה, ליקט חומר רב בנושא השמות ביהדות, והוא מעביר אותו לקורא לפי סדר פרשות השבוע, כאשר עומקה של לשון הקודש מקבל כאן משמעות מיוחדת. חלק ניכר מהמאמרים כבר התפרסמו בעלוני שבת וגם נלמדו ברבים, ותגובות הקוראים והשומעים מהווים לפעמים חלק ממה שהתפרסם בספר. כך בפרשת ויגש עוסק המחבר ביוסף ובשמו המיוחד 'יהוסף', במשמעות התוספת הזו שהיא חלק משם הוי"ה, ומעיר כמה הערות על דמותם של יוסף ושל זרעו סביב משמעות שמו. מובאים דברי ר' לוי יצחק מברדיצ'ב שחודש אדר הוא חודשו של יוסף גם בגלל כפל החודש הזה לעיתים, שמזכיר את כפל הנחלה של יוסף בעתיד, וגם בגלל סימן הדגים של החודש שכה מתאים ליוסף שבניו בורכו בלשון המיוחדת 'ידגו לרוב', ועוד דברים מעניינים נמצאים שם סביב ליוסף ולשמו ולדמותו ומשמעותם ביהדות.

התפילה המתמדת. עיונים בהקדמה לסידור 'עולת ראייה'. הרב יהושע מגנס.
ירושלים, מים חיים, תשע"ט. 231 עמ'. (0526-080198)

הרב מגנס הוא ר"מ ותיק בישיבת מרכז הרב, תלמידים המובהק של רה"י הרב אברהם אלקנה כהנא-שפירא זצ"ל ולפניו של מרן הרצי"ה זצ"ל. עיקר עיסוקו בעיון הסוגיות ובהוראתם בישיבה, אבל במקביל הוא עוסק כמוכן בכתבי הראי"ה, ומחבב באופן מיוחד את ספר 'עולת ראייה' הכולל את ביאוריו של מרן הראי"ה על הסידור עם תוספות שלוקטו מכל כתבי הרב ע"י בנו הרצי"ה, ומעביר שיעורים על תכניו במסגרות שונות. השיעורים שהועברו על ידו בישיבת מרכז הרב במשך שנים נאספו ועובדו ע"י קבוצת תלמידים לספר העוסק בביאור חלק מליקוטי הרצי"ה לעולת ראייה, ובעיקר בפרק במבוא שכותרתו 'התפילה המתמדת של הנשמה'. הרב מגנס דיבר בשיעוריו על חלקי הנפש ותפילת הנשמה, על משמעות 'התפילה המתמדת' כפי שזו משתקפת בפיסקאות מאת הרב שציטט הרצי"ה, והוא מסיים בביאור עובדת גילוי הרצון האישי של המתפלל ע"י התפילה ובעזרתה, ובדרך שינוי רצונו של ה' כביכול ע"י התפילה. הספר בלול מדברי הראי"ה, הרצי"ה ויבל"א הרב מגנס עצמו, והוא מעלה במדרגה את הלומד אותו ביחסו לתפילה בפרט ולקשר בין האישי המתפלל לבין בוראו בכלל.

חוג הראי"ה. שיעורי רבנו דוד כהן הרב הנזיר מכת"ק על ספר אורות הקודש, חכמת הקודש סדרים ג-ד. עורך ראשי: הרב הראל כהן. ירושלים, אריאל ונזר דוד, תשע"ט. 26 + תקן עמ'. (info@dshir.co.il)

ידוע שהרב הנזיר זצ"ל, תלמידו המובהק של מרן הראי"ה זצ"ל, ערך על פי פקודת רבו את סדרת ספרי 'אורות הקודש' מתוך כתביו המפוזרים של רבו, בשיטה מיוחדת ומדוקדקת. אך נוסף על כך הוא גם לימד את עומק דברי הרב בספרו זה עם תוספת היגדים ומחשבות משלו לחברים מקשיבים, תלמידים נבחרים של הרב זצ"ל וכמה מתלמידי תלמידיו, במה שכונה אז בירת כבוד 'חוג הראי"ה'. הרב הנזיר בדייקנותו וקפדנותו השאיר ראשי פרקים וסיכומים של השיעורים שמסר, גם כמה מהתלמידים סיכמו לעצמם את מה שקלטו מתוך הדברים העמוקים, ומכל אלו עורכת קבוצת תלמידי חכמים את ביאורי הרב הנזיר לאורות הקודש. זהו הכרך השני בסדרה, ובו מובאים תוכנם של עשרים ושמונה שיעורים, עם הפניות והערות והרחבות וצינונים ממקורות מקבילים ומכתבים אחרים של הר"ד כהן, ועם הערות שנלקטו מתוך שיעור אחד שנערך דווקא בהיעדרו של הרב, וכל זה 'מכסה' את הסדרים השלישי והרביעי של חוכמת הקודש - 'איחוד הכללות והפרטות' ו'איחוד מדע הקודש והחול'. בסוף הספר נמצאת רשימה ארוכה ופדנטית של עשרות הספרים שהזכיר הרב הנזיר בשיעוריו, ובהם ספרים תורניים בנגלה ובנסתר וספרי פילוסופים משלנו ומשל אומות העולם - בהם אפלטון, אריסטו, אלפאראבי, ברקלי, דקארט, לייבניץ, קאנט, הגל, בייקון ועוד. ספר למטיבי לכת...

זרעונים. פירורים משולחן גבוה. גרגרים הגיוניים. מאת הראי"ה קוק. עם ביאור מאת הרב זאב סולטנוביץ. הר ברכה, מכון הר ברכה, תשע"ט. ד+260 עמ'.
(sefer@yhb.org.il)

קובץ המאמרים המכונה 'זרעונים', המהווה חלק מספר 'אורות', עוסק ביסוד הפנימי של תחיית ישראל בארצו. הרב זצ"ל עוסק בו בהתפתחות הרוחנית מול ההתפתחות החומרית ששניהן מבטאות את תחיית ישראל בדורות האחרונים, תהליכים שכוללים מעצם טבעם גם המשך וגם חידוש, גם שמירה על הישן וגם התקדמות אל עבר החדש. גם עיור יכול לראות שבמאה השנים האחרונות אנחנו נמצאים עמוק בתוך התהליך הכפול הזה, והרב סולטנוביץ, מתלמידיו הקרובים של הרצי"ה זצ"ל בסוף ימיו, עמל לבאר את הדברים על פי הכתבים הנ"ל לפני עשרים שנה עם חברים מקשיבים בישיבת 'מרכז הרב', ושוב לפני שנים ספורות בישיבת הר ברכה. הדברים תומללו ונערכו ע"י חבר תלמידים ועברו את ביקורת הרב זאב, והם מוצגים כאן בספר מהודר מבפנים ומבחוץ. נוסף לשמונת פרקי 'זרעונים' צורפו לספר ביאורים 'לפירורים משולחן גבוה' ו'גרגרים הגיוניים', קבוצות פסקאות בעניינים קרובים שנתפרסמו במקומות שונים ולאחרונה ב'מאמרי הראי"ה'. לפני כל קטע מופיע הטקסט כולו מנוקד, ואחריו הסבר שיטתי ועקבי משפט אחרי משפט, תועלת גדולה למבקשים לרדת לסוף דברי מרן הראי"ה זצ"ל באמת.

יומן הרב הנזיר. עיקרי משנתו ותולדות חייו של מרן נזיר אלקים הקדוש הרב דוד כהן זיע"א. עם מבואות ופרקי זכרונות מאת בנו-יחידו הרב שאר-ישוב כהן זצ"ל. ערוך ע"י הראל כהן וידידה הכהן. ירושלים, אריאל ודברי שיר, תשע"ט. 205 עמ'.
(info@dshir.co.il)

אחרי הספרים 'משנת הנזיר' ו'איש כי יפליא' שתיארו את חייו המיוחדים במינם של הרב הנזיר ר"ד כהן, החליטו אנשי מכון 'נזר דוד' שמטרתו להנציח את דמותו ולהפיץ את תורתו להוציא ספר נוסף המתמקד ביומניו של הרב הנזיר זצ"ל, שחלקים מהם נתגלו כבר בשני הספרים הקודמים ובקובץ 'נזיר אחיו'. מדובר בליקוט יסודי וממצה ומושכל של רובי הפסקאות המופיעות ביומנים הכמוסים האלו, המגלים את הדרך האלוקית שבה חי ופעל ולמד ולימד ויצר ר"ד כהן, ובה בנה את גישתו המיוחדת לעבודת ה' שבסיסה הוא הנבואה, ההכנות אליה, הסרת המחיצות בינינו לבינה, וההמתנה לאות האלוקי שיחדש אותה בימינו לעינינו. כמה פרקים עוסקים בקשר המיוחד בין הנזיר למרן הראי"ה זצ"ל ובזיכרונותיו של הרב שאר ישוב מבית הוריו, זיכרונותיו המתחילים בשנת תר"ן בהיותו בן שלוש, ומדהים לראות עד כמה אירועים שאירעו בילדותו המוקדמת חרטו את רישומם בליבו לכל חייו. לדוגמא, הוא מספר שקרא ספר שאמו קיבלה ובו סיפורים על הגאון מווילנא, ובין השאר סופר עליו שנוסף לבבלי ולירושלמי היה בקיא הגאון גם במדרשי ההלכה - הספרא והספרי והמכילתא, ומאז ועד זקנה ושיבה הקפיד הרב הנזיר לכלול בלימודו גם מדרשי הלכה אלו. בשלב מוקדם בחייו החליט הרב הנזיר שמטרת חייו היא הגילוי מחדש של הנבואה בישראל, ומאז כל הגיגיו היו בה, וגם כל הנהגות הנזירות לא ניטלו אלא כדי ליישר לה דרך. היומן

מתאר מעשים, הגיגים, חלומות והרהורים על פני שנים רבות, ומסתיים עם כיבוש ירושלים במלחמת ששת הימים. מצבה מיוחדת במינה לדמות מיוחדת במינה.

כך היא גאולתן של ישראל. הרב קוק והתחיה הלאומית, תהליכים, מקורות ופרשנות. יחזקאל קופלד. ירושלים, ספריית בית אל, תשע"ט. 379 עמ'. (02-6427117)

הרב קופלד משמש כבר שנים רבות כרבו של הישוב דולב שבבנימין, ובנוסף הוא מלמד במסגרות שונות. מאז שנות לימודיו בישיבת מרכז הרב כתבי מרן הראי"ה מונחים על שולחנו ושגורים על לשונו, והשיעור השבועי הוותיק ביישובו בכתבי הרב מושך רבים. בלחץ שומעי לקחו ניגש הרב יחזקאל לכתוב ספר המתבסס על שיעורים אלו, המשלבים בין תורת הרב זצ"ל לבין 'החיים האמיתיים' והאקטואליה, ואחרי מאמץ של שנים, שלו ושל כמה עוזרים נמרצים, יצא עתה הספר לאור כלול בהדרו. בשפה עשירה וזורמת עוסק הרב קופלד בהיסטוריה של הציונות הדתית וה'ציונות' החרדית, בחינויות של תורת הרב כדי להבין את מהלכי הגאולה בדורות האחרונים, בהבנת מהותו וייעודו של עם ישראל כבסיס להבנת מאורעות הימים האלו, בזיהוי התהליכים בדורותינו, במהותם של 'חבלי המשיח', 'בחוצפה' הצפויה לקראת הגאולה, בפירוש דברי חז"ל על תהליך הגאולה לאורם של כתבי הרב זצ"ל, בעניין סגולת ישראל ו'חמורו של משיח', בתפקיד הגלות ובחשיבות הגאולה בדרך הטבע, במהותו של משיח בן יוסף סביב מאמר הרב הידוע על 'המספד בירושלים', על הקשר בין התורה והעם עם התרבות הכללית הסובבת אותנו, על בניין העם כמקביל לבניין הארץ, על חשיבות האחדות בעם ועל חשיבות הבירור של תורת הגאולה, על הימשכות התהליך ועל חשיבותם של 'אנשי אמנה', דברים חשובים ויסודיים שהם המסד שעליו נבנים חיינו הרוחניים וקשרינו עם מדינת ישראל שזכינו לחיות בה. יישר כוחם של אנשי דולב ושל רבם, ותודה על מתנה יפה זו לעם ישראל לקראת ראש השנה תש"פ.

להלכות צבור. מהדורה מורחבת. הרב צבי יהודה הכהן קוק. ירושלים, חוסן ישועות שעי"י ישיבת הר המור, תשע"ט. תקסה עמ'. (hYESHUOT@gmail.com)

בשנת תשמ"ט, כמה שנים לאחר פטירתו של הרצ"ה זצ"ל, יצא לאור ספר שהוא התחיל להכין בחייו ולא זכה להשלימו, ותלמידו הרב טאו ואחרים סיימו לאחר פטירתו. הספר שכלל בעיקר כרוזים שפרסם הרצ"ה על גבי במות שונות היווה כעין ספר המשך לשני הכרכים של 'לנתיבות ישראל' שכללו מאמרים ו'קריאות' והצהרות ומכתבים של הרצ"ה, והיות שרובו ככולו עסק בענייני הכלל הוא נקרא 'להלכות צבור'. במשך השנים נודע על מאמרים ומכתבים נוספים, וכן בשל ריחוק הזמן מהמאורעות וגדילת דור חדש שלא תמיד הבין במה מדובר - הוחלט להרחיב את ההסברים לאירועים ולאישים הקשורים לכל מאמר ומכתב במדור שלם שנקרא 'הרחבות', ולכן יצאה מהדורה חדשה ומושלמת זו. כדברי הרב טאו במבוא שלו לספר - מדובר במסרים לדורות ולא רק בתגובות נקודתיות לאירועים מסוימים, כך גם התייחס לדברים הרצ"ה וכן ניתן להבין מעיון בכתבים עצמם. במדור הראשי נמצאים

עתה רע"א מכתבים ומאמרים, האחרון נכתב בתקופת מחלתו הקשה של הרצי"ה כחודש לפני פטירתו ונשאר קטוע, ובהמשך נוספו עוד עשרות מכתבים וכתבים במדורים שונים (חבל שקיים מיספור חדש לכל מדור, מה שמקשה מאוד על ההתמצאות). אכן, ספר לדורות.

מכילתא. כתב עת לתורה ולחוכמה. גיליון א, כסלו תש"פ. ירושלים, תש"פ. 364 עמ'.
(mekhilta@mekhilta.com)

כתב העת 'מכילתא' הוא במה חדשה, המיועדת לשאת ולהפיץ מאמרי מחקר תורניים איכותיים. אמנם אין חסרות במות תורניות ואקדמאיות שמפרסמות בדיוק מאמרים כאלו, אבל לכל במה הגוון שלה, הדרישות שלה, המחויבויות שלה, והנה קמו כמה חוקרים צעירים מהשורה הראשונה ובראשם רמ"ד צ'צ'יק, חסיד קרלין בוגר ישיבת מיר ודוקטורנט מבריק באוניברסיטה העברית, והחליטו לבנות במה חדשה בדיוק על פי המתכונת שנראית להם - מאמרים ברמה גבוהה וביקורתית במקצועות התורה השונים ובפריפריה התורנית - לשון הקודש, מחקר היסטורי, ביקורת ספרים ועוד. את האיכות רוצים לשמור העורכים בין השאר בעזרת השיטה האקדמאית של קוראים מומחים בנושא הנכתב, שיתבקשו מטעם המערכת לבקר ולאשר את החומרים לפני פרסומם. ההתחלה מבטיחה: שבעה כתבים, חוקרים מהשורה הראשונה, מפרסמים את משנתם בגיליון זה, בהם פרופ' שמחה עמנואל, מראשי המדברים היום בענייני חקר הספרות התורנית, שפותח צוהר לרשימה מיוחדת שכתב החוקר הידוע שניאור זק"ש העוסקת בחלק מכתבי היד שהיו בספרייתו של הברון גינצבורג; הרב י"י סטל עוסק בביורר מנהגי קהילות עתיקים בעניין אמירת פיתום הקטורת בתפילת ערבית; רי"ל וייס כותב על הכינוי 'שמויים' [=שמים] כתחליף לשם ה' בחלק מקהילות איטליה; ר"מ בן החכם רבי יעקב הלל מציג את מחקרו על סידור הרש"ש ומחדש בו הרבה; הרב הידען הרב הוניג מארה"ב מעיר כמה הערות על הספר המיוחד 'נהגו ישראל' העוסק במנהגי החג של הקדמונים, מאת החוקר הידוע הרב י"י סטל הנ"ל (שהוא גם מעורכי הקובץ); ור' עדיאל ברויאר מדקדק בדרכי השימוש של האתר 'הכי גרסינן' שבא למעשה להיות ה'דקדוקי סופרים' החדש של דורנו. הייתי שמח להאריך ולדון בכל אחד מהמאמרים האלו, אבל את מרכז הבמה, גם בחוברת וגם בסקירה כאן, נוטל מאמרו של ידידי חוקר הקבלה המבריק הרב יוסף אביבי, שעל פני כמעט 180 עמודים [!] הוא מקיים סו"ס את הבטחתו לי הקטן ולהרבה פונים ודורשים אחרים כבר מלפני שנים רבות, וחוקר ביסודיות את מהותו ומהימנותו של ספר 'קול התור', בו נכתבה תורת גאולה שלמה לכאורה בשם הגר"א, לכאורה דרך תלמידו ר' הלל משקלוב אבי משפחת ריבלין ותלמידיו מבני המשפחה. מאז שהספר נדפס לראשונה בשנת תש"ח קיים קלא-דלא-פסיק שהספר אינו מוסמך ומסורתיו אינן אמיתיות, למרות הדברים המתוקים שכתובים בו בנושאי הגאולה, שהיו מקור למאמרים ולספרים רבים. הרב אביבי סוקר במאמרו בשקדנות מדהימה את כל הפרסומים הרלוונטיים שקדמו לפרסום ספר קול התור, ומגיע למסקנה חותכת ומשכנעת ומוכחת באופן שאין למעלה ממנו, שמשנת תרצ"ט החלה קבוצה מבני משפחת ריבלין לשנות את ההיסטוריה של ההתישבות היהודית בארץ ואת מקורותיה הרוחניים, לנַסֵּס לזקני משפחת ריבלין בניגוד לעובדות ההיסטוריות בניית שכונות

ראשונות מחוץ לחומות ירושלים ואת הקמת פתח תקוה וקימום ביהכ"נ החורבה ועוד על פי תורה קבלית שנמסרה להם, ורק להם, איש מפי איש עד הגאון מוויילנה, כדי להעמיד כמעט את כל הנ"ל סביב לדמותו של ר' יוסף ריבלין, ולהדיח את ר' יואל משה סלומון ידידו מחלק ניכר מזכויותיו. העניין הולך ומסתבך, והמאמר עוסק בפזמונים עם הגימטריאות על הגאולה שחיבר-או-לא ר"י ריבלין הנ"ל, שהם ללא ספק הבסיס הרעיוני לספר קול התור שחיבר כנראה קרובו רש"ז ריבלין ובו תורת גאולה המיוחסת לגר"א - שכנראה נכתבה כולה על ידי בני ריבלין, ואין לה אחיזה כלל בכל כתיבי הגר"א וגדולי תלמידיו הידועים לנו. הוויכוח המר בין הריבלינים לשאר בוני ירושלים אינו חדש, אך הפצצה הכבדה שמטיל ר"י אביב"י במאמרו המדהים הזה תעורר ללא ספק גלי הדף והלם שאחריתם מי ישרם... והציגונות הדתית, שבנתה הרבה מהרוח הגדולה שלה מרמזים שנראה היה שיצאו מפי הגר"א - תמשיך כנראה לייסד את רעיונותיה על תורתם הגדולה של רצ"ה קלישר וכל הגדולים שהלכו בעקבותיו. לא נותר אלא לברך את עורכי 'מכילתא' שיצליחו להעמיד על רגליו את הרך הנוולד המכובד הזה, ושבמה זו תזכה להצלחה ולאריכות ימים, להגדיל תורה ולהאדיר.

מסילת ישרים השלם. סדר ויכוח וסדר פרקים. להחכם הנעלה הרמח"ל. יו"ל ע"פ כ"ק של המחבר וע"פ דפו"ר, עם ציוני מקורות והערות ומפתחות מפורטים. מהדורה מחודשת עם ביאור נרחב, בצירוף 'בין המסילות'. מאת אברהם שושנה. ירושלים, מכון אופק, תשע"ט. 29 + תקלג עמ'. (ofeq.inst@gmail.com)

מאז נדפס ספר 'מסילת ישרים' בפעם הראשונה באמסטרדם בשנת ת"ק - נגה אור חדש על ספרות המוסר היהודית. הספר נדפס עשרות פעמים בכל רחבי העולם היהודי, כשמתיקותו וחוכמתו מועילים הרבה לשיפור רמתם התורנית והמוסרית של רבבות אלפי ישראל. בשנת תשנ"ד יצאה לאור מכת"ק של הרמח"ל מהדורה שונה ומוקדמת יותר של ספר 'מסילת ישרים', בה הספר מסודר כוויכוח בין החכם והחסיד, ולא לפי סדר הפרקים כמו בדפו"ר. כתה"י היה ספון ברוסיה וצילומו נרכש ע"י הרב שושנה, ת"ח מופלג, מהדיר ספרים ראשונים-במעלה וראש מכון 'אופק', והוא מסרו לחכם השלם רבי יוסף אביב"י, שכבר הוציא לאור כמה כתבים של רמח"ל מכת"י, כדי שיוציא אותו לאור בפעם הראשונה בהשוואה לנוסח הדפו"ר. הרב אביב"י עשה מלאכתו אמונה, וצירף למהדורתו שכללה את שתי מהדורות המסילת ישרים' עם הערות והפניות גם שני מאמרים חשובים על הספר ועל המחבר. בהמשך יצאו לאור עוד כמה מהדורות עם תוספות והשלמות וניקוד וביאורים ע"י הרב שושנה עצמו, כולם במסגרת מכון אופק. עתה מוציא לאור הרב שושנה מהדורה שלמה ומתוקנת ומבוררת עם מקורות והערות וביאורים בכל נקודה ובכל נושא המעוררים עניין בשתי נוסחי החיבור. מהדורה זו כוללת בתוכה את כל מעלות המהדורות הקודמות בתוספת נופך - מבוא מקיף, הערות חשובות, ומהדורה מעודכנת של קונטרס 'בין המסילות' ובו עיון משווה בין שתי המהדורות עם הוספות רבות, ספר שראוי להתפאר בו. ברכת בריאות שלמה ופוריות תורנית לרב שושנה שליט"א, שימשיך לזכות את הרבים במפעליו הגדולים עוד שנים רבות וטובות. העולם זקוק לו.

מצווה בפרשה. הרב בנימין תבורי. עורך: הרב אמנון בזק. ירושלים, מגיד וישיבת הר עציון, תשע"ח. 228 עמ'. (02-6330530)

הרב בנימין תבורי זצ"ל היה ר"מ ותיק בישיבת הר עציון. ראש הישיבה הרב ליכטנשטיין זצ"ל, שהרב תבורי היה מעין תלמיד-חבר שלו בישיבה אוניברסיטה וב'כולל' שעל ידה, הזמין אותו ללמד בישיבה מעט אחרי שהוא עצמו עלה לארץ והועמד בראשה עם עמיתו מייסד הישיבה הרב יהודה עמיטל זצ"ל, ובישיבה פרח הרב תבורי והעמיד תלמידים הרבה. הוא בלט בחביבותו ובחמימותו, בידיעותיו הרבות ובכושר הסבר מעולה ובנעימות הליכותיו, והתלמידים נמשכו אחריו. לפני כמה שנים תקפה אותו מחלת ה-ALS הארורה, ולצערם הרב של בני משפחתו ותלמידיו הוא שקע לתוכה, וקול תורתו נדם. רגע מרגש וכואב אירע בהלוויה של הרב ליכטנשטיין, כאשר מסע ההלוויה עבר ליד ביתו של הרב תבורי באלון שבות, ומאות המלווים עצרו כאשר הוציאו את מיטתו של הרב תבורי החולה מביתו וקירבו אותו אל חברו ורבו המת, ואיפשרו לו להיפרד ממנו במשך כמה דקות, לא נשארה עין יבשה. תורתו של הרב תבורי הייתה בעיקר תורה שבעל פה, אבל באתר התורני האינטרנטי של ישיבת הר עציון הוא פרסם במשך תקופה ארוכה דברים על פרשת השבוע, אותם ליקט ועיבד תלמידו-חברו המוכשר הרב אמנון בזק, והכין לו מעין מתנה שהתברר שהיא מתנת פרידה - ספר על הפרשות ובו בירור הלכתי אחד על כל פרשה, כתוב בטוב טעם ובסגנון בהיר תוך הקפת הנושא מכל צדדיו בשפה ברורה ונעימה. חודשים ספורים אחרי יציאת הספר לאור נפטר הרב תבורי אחרי שנות ייסורים רבות, ולנו ולכל ישראל חיים שבק. תנצב"ה.

ספר הישר לרבינו תם. חלק החידושים. כפי שסדרו הרש"ש שלזינגר. מוגה מחדש על פי כתבי היד ועל פי העתקות רבותינו הראשונים ע"י דוד בר"ש דבליצקי. בני ברק, תש"פ. 22 + א'טז עמ'. (seferor@gmail.com)

'ספר הישר' הוא הספר הגדול שחיבר רבנו תם, גדול בעלי התוספות, לבקשת תלמידיו, ובו עיקרי חידושיו על התלמוד בסדר אקראי, וכן תשובות להלכה. יתכן שר"ת לא הספיק להשלים את ספרו ולסדרו, אולם בכל מקרה הספר היה בשימוש תלמידיו ותלמידי תלמידיו בעלי התוספות וכן בידם של הרבה ראשונים אחרים, והם מצטטים ממנו מאות קטעים. עוד לפני עידן הדפוס אבד הספר ולא הובא יותר כמעט ע"י גדולי ישראל, עד שבשנת תקצ"א יצא לאור בווינה ספר הישר על שני חלקיו, השו"ת והחידושים, מכת"י שהיה בירושלים והשתמש בו החיד"א, במהדורה משובשת ולא נוחה לעיון. לפני כמאה שנה יצאה מהדורה חדשה ומתוקנת של חלק השו"ת של ספר הישר, ובשנת תשי"ט, שנת חייו האחרונה, הוציא לאור בירושלים הרב שמעון שלמה שלזינגר, לשעבר רבה של העיר ממל (היום: קלייפדה) שבמערב ליטא, תלמיד חכם, מחבר ומהדיר, מהדורה חדשה של חלק החידושים של ספר הישר ע"פ כת"י נוסף ומדויק יותר, מסודר בערך כסדר המסכתות עם מקורות וצינונים ומפתחות. במאות מקומות שבהם מובאים דברי ר"ת בתוספותים ובראשונים עשוי לימוד דבריו במקור להאיר עיניים, אך השימוש בספר לא היה מספיק נפוץ. עתה בא ר"ד דבליצקי, ובתום שנה לפטירת אביו הגדול רבי שריה זצ"ל הוציא לאור מהדורה חדשה ומתוקנת ומושלמת של ספר זה, כאשר

הוא מוסיף למעשה שני נדבכים חשובים מאוד על מהדורת שלזינגר: הוא יגע ומצא (כדבריו - הרבה בעזרת הכלי הנפלא 'אוצר החכמה' שבנו הרב בצלאל הוא ממנהליו) מאות ציטוטים של ספר הישר בראשונים, שעל פיהם אפשר להגיה את הספר המשובש שבידינו ולהעמיק בהבנתו, וכן הוסיף הערות למדניות משלו לאורך כל הספר. כבר איתמחי גברא בההדרת ספרי קדמוני אשכנז במהדורות מעולות ומדויקות - ספר הראב"ה וספר הראב"ן וספר שערי דורא, ועתה נוסף לרשימה ספר הישר חלק החידושים במהדורה מושלמת ומתוקנת. למרות שיש מקום לדון על הסדר של מהדורת שלזינגר, ששונה מסדר כתה"י אבל גם אינו מתאים במדויק לסדר המסכתות, וכן נוספו בה ע"י הרב שלזינגר קטעים רבים שהיו בגיליון כתה"י אבל כנראה אינם שייכים כלל לר"ת, השכיל המהדיר שלא לשנות מסדר הסימנים של מהדורת שלזינגר שכבר מקובל בכל הספרים למעלה מחמישים שנה, וטובה גדולה עשה בזה לכל הלומדים. בראש הספר נמצאת רשימה של כל התוספות בש"ס שניתן להיעזר בספר הישר כדי לראות את לשונו המדויקת של ר"ת המובאת בהם, לפעמים גם בהרחבת דברים, ותועלת גדולה יש בכך ללומדים כולם - לא אופתע אם אחת המהדורות החדשות של התלמוד תעתיק את הקטעים מספר הישר בסוף כל מסכת, שהרי קשה להגזים בחשיבות ראיית דברי ר"ת על הסוגיא במקורם. יישר כוחו של המהדיר החרוץ והדייקן על עבודתו, עולם התורה מחכה בכיליון עיניים לספר הקדמון הבא שיצא לאור מתוקן מתחת ידיו.

ספר המצוות (כתאב אלשראיע) לרב סעדיה גאון. מקור ותרגום מוער. נסים סבתו, חיים סבתו, אייל פישלר. ירושלים מכון בן צבי, תשע"ט. מג+407+XI עמ'.
(www.ybz.kotar.co.il)

רס"ג, אחד מגדולי החכמים מתקופת הגאונים, איש אשכולות, לוחם מלחמות ה', נפטר בן שישים בלבד (וי"א בן חמישים) לפני 1078 שנה (שנת ד' אלפים תש"ב). בין שאר פעליו ידוע גם שכתב ספר מצוות, שהוא פיוט בן כמה עשרות שורות, שהתפרסם מאוד כאשר הגאון הגדול רבי יהודה ירוחם פישל פערלא (=פרל) כתב עליו לפני כמאה שנים פירוש ענק בשלושה כרכים גדולים, שבו הוא מקיף את התורה כולה על פרטיה וכלליה תוך שהוא מנסה לדייק ממילותיו הספורות של רס"ג מה דעתו להלכה בכל פרט ממצוות התורה. פחות ידוע שרס"ג כתב פיוט נוסף כ'אזהרות' לחג השבועות וגם בו רשימת המצוות, ועוד פחות ידוע שהוא כתב גם ספר מצוות שלם בשפה הערבית באותיות עבריות (כפי שהיה מקובל לכתוב ספרי הלכה בזמנו ובמקומו), אלא שספר זה אבד במהלך הדורות. בדורנו, בעזרת פרויקט הגניזה האדיר שמממן ומנווט הרב ד"ר דב פרידברג מטורונטו, התגלה חלק ניכר מספר המצוות הזה בין דפי הגניזה המפוזרים בספריות שונות, וכבר שנים רבות יושב החכם והחוקר הרב נסים סבתו ומהדיר ומתרגם בדקדוק גדול שורה אחרי שורה. אל המלאכה צורף אחיו הגדול הרב חיים סבתו שליט"א ראש ישיבת מעלה אדומים שהוסיף את העיון התורני לספר, הכל עבר את העריכה המוקפדת של הרב פישלר, ובימים אלו יצא הספר לאור כלול בהדרו, ובו נדבך חדש של תורה שהוד קדומים חופף עליו - חיבור כמעט שלם של רס"ג שדורות רבים חיכו לאורו. כל עמוד במהדורה זו מכיל למעשה ארבעה מדורים - גוף הספר בערבית,

בטור מקביל התרגום לעברית, מדור של הערות על ההדרת הטקסט ועל התרגום, וכל החלק התחתון של העמוד כולל ביאורים ופירושים מאירי עיניים לדברי גאון הגאונים רס"ג מאת ר"ח סבתו. הספר כולל מבואות מקיפים של המהדיר-המתרגם ושל אחיו המפרש, ונספחים הכוללים נוסח מדויק ומנוקד של הפיוט והאזהרות הנ"ל, טבלה המבארת את ההבדלים בין שלושת החיבורים האלו תוך השוואה לדברי בה"ג והרמב"ם, ונספח מעניין (שכבר פורסם ב'המעין' גיל' 229 [נט, ג; ניסן תשע"ט] עמ' 107 ואילך; חבל שעובדה זו לא צוינה בספר) ובו רשימת השערות של ריי"פ פרלא בביאורו הנ"ל שזכו לאישוש או שנדחו בעקבות דברים מפורשים שנמצאו בספר המצוות הגדול של רס"ג. מפתחות מפורטים חותמים את הספר המהודר הזה.

סיני. מאמרים ומחקרים בתורה ובמדעי היהדות. שנת הע"ז, כרך קנב. בעריכת הרב יוסף אליהו הלוי מובשוביץ. ירושלים, מוסד הרב קוק, תשע"ט. קמג עמ'. (02-6526231)

כתב העת הוותיק 'סיני' ממשיך להופיע תמידים כסדרם. בשנת תרצ"ז יסדו הרב והמנהיג רב הפעלים רי"ל הכהן מימון, אחרי רבע מאה החליפו חתנו ד"ר יצחק רפאל, ואחרי רבע מאה נוספת בשנת תשנ"ט התמנה לעורך חתן בנו הרב מובשוביץ שליט"א, רב שכונת קרית משה. שבעה מאמרים בגיליון החדש: האחד עוסק בגורלם של תלמידי רבי עקיבא, גדולי ישראל שחיו בדור השמד; השני בצורתה המקורית של השי"ן החקוקה בתפילין של ראש, עם צילומי תפילין עתיקות וחיידושים גדולים; מאמר נוסף עוסק בקשרים בין הלל ל'הלל הגדול'; אחר בדיני סתירת בית הכנסת; מאמר מקיף עוסק בתורת ארץ ישראל במשנתם של שני גדולי המאה הקודמת שנראים כמתנגדים זה לזה - הראי"ה קוק והרש"ר הירש; והאחרון עוסק בהערות של המומחה לכתבי יד ד"ר ריגלר על מעתיקי הספרים מתימן. מחקרים תורניים משובחים.

פסקי רקנטי. פסקי הלכות מהגאון המקובל רבנו מנחם מרקנטי זצ"ל. מהדורה חדשה, מסודרת בסדר חדש על פי כתב היד כפי שסידר המחבר, עם מבוא, הערות, ציונים, נספחים וטבלאות. ההדירו הרבנים יהונתן אמת, צבי ארנטל, בועז מרדכי ויואל קטן. שעלבים, מכון שלמה אומן, תשע"ט. 37 + תנג עמ'. (wso@shaalvim.co.il)

רבי מנחם ב"ר בנימין רקנטי (ריקנטי, רקנאטי) חי באיטליה בעיירה רֶקנַטִי (Recanati), על חוף הים האדריאטי במרכז איטליה) בראשית האלף השישי. נפטר סביב שנת ק"ה (1345). היה ת"ח גדול בנגלה ובנסתר, אך לא ידוע עליו הרבה, גם לא מי היו רבותיו. הוא שילב בלימודו ובספריו מתורת ראשוני אשכנז וספרד כאחד, והדבר בא לידי ביטוי גם בחיבוריו בנגלה וגם בחיבוריו בנסתר. התפרסם בעיקר בעקבות פירושו הדרשני-קבלי על התורה שיצא לאור בוונציה רפ"ג (1523). ספר הפסיקה שלו 'פסקי רקנטי' הוא למעשה ליקוט של שש מאות הלכות מכעשרים ספרים מאת גדולי הפוסקים שחיו בדורות שלפניו ובדורו. הספר זכה לשימוש רב בספרי האחרונים. הוא כולל פסקים ארוכים מאוד ופסקים קצרים מאוד,

בנושאים מסוימים מובא מגוון דעות של גאונים וראשונים ולפעמים מובאת רק דעה אחת מתוך כמה דעות ראשונים ידועות. גם לא תמיד ברור מתי הדברים בספר הם ציטוטים של דעות קדמונים ומתי נכנס המלקט עצמו ומביע את דעתו שלו, ויתכן שאף כמה סימנים שלמים הם מעשה ידיו. את כל זה חקר ביסודיות מושלמת ומפליאה כדרכו ידידי מנוער פרופ' שמחה עמנואל נר"ו, מראשי המדברים היום בענייני ספרות הראשונים, ופרסם את מחקרו המקיף במאמר בשם 'פסקי ר' מנחם מרקנטי' ב'שנתון המשפט העברי' של האוניברסיטה העברית בשנת תשס"ח. הגילוי המרכזי שלו הוא שקיים הבדל גדול בין נוסח כתבי היד לבין נוסח הדפוסים: כתבי היד מסודרים לפי הסדר המקורי שיצא מתחת ידו של המחבר וכוללים קבוצות קבוצות של פסקים ממחברים וקבצים שונים, בעוד שהמדפיס הראשון בבולוניה יפ"ח (1538), כפי שהוא מעיד בפירושו בראש הספר, שינה את סדר הפסקים לסדר תוכני. יתכן שלפי דעתו הוא עשה שירות טוב למעיינים בכך ששש מאות הפסקים שבספר סודרו פחות או יותר לפי סדר 'ידידותי למשתמש', אולם אין ספק שיש כאן פגיעה בכוונתו של המחבר להציג לפני המעיין קבוצות של פסקים מלוקטות באופן מושכל ומתוכנן ממקורות נבחרים. במהדורה חדשה זו הדפסנו את הספר כפי הסדר המקורי של המחבר לפי כתה"י. פרופ' עמנואל מצא שלפני שנדפס נזכר הספר רק אצל המהרי"ק באיטליה והרדב"ז במצרים (כעשרה קטעים, כולם בעילום שם הספר), ביניהם הדיון הידוע בעניין תרומת אברים מחיים שמקורו ברדב"ז - ולמעשה מקורו של הרדב"ז הוא בספרנו סי' פז (במיספור הישן סי' תע). אחרי שנדפס החלו האחרונים לצטט את דבריו בקביעות (ציטוט יחיד בבית יוסף יו"ד סי' רסח הינו ט"ס - מקורו ב'חידושי הגהות' מהטור דפוס דיהרנפורט תקנ"א ובטעות נדפס בתוך הב"י בדפוסים הבאים). המקור העיקרי להשוואת הנוסח נוסף לדפ"ר היה כת"י וטיקן Urb. 33 (מ"ס 672), שהועתק כבר בדורו של המחבר, וכן כת"י אוקספורד מס' 777. המהדירים נעזרו בכתבי היד לא רק כדי לסדר את הספר בסדר המקורי החדש וכנ"ל, אלא גם לתיקוני גירסאות והשלמות דילוגים בשעת הצורך. בראש כל סימן נוספו בסוגריים עגולים, אחרי המספר של הסימן בכת"י, המספר הישן של אותו סימן כפי שהוא מופיע בדפוסים, כך שלכל סימן יש למעשה שני מספרים - הראשון הוא המספר בכתה"י שהוא מספר הסימן במהדורה החדשה, והשני בסוגריים עגולים שהוא מספר הסימן בדפוסים שנדפסו עד כה. בסוף הספר נדפס שוב נוסח הספר ע"פ הסדר המקובל בדפוסים (ללא הערות וצייונים), כאשר בראש כל סימן מצוין בסוגריים עגולים מספר הסימן לפי הדפוסים, ואחריו בסוגריים מרובעים המספר לפי כתה"י שהוא מספר הסימן במהדורתנו. בראש הספר צורפה טבלה להשוואת הסימנים מהדפוסים לסדר הסימנים שבמהדורה זו, ובסוף הספר טבלה להשוואת הסימנים במהדורה החדשה לסימנים בדפוסים. אפשר לקוות שהלומדים יפיקו תועלת מרובה מהמהדורה החדשה של ספר פסקי רקנטי, שבה ממש פנים חדשות באו לכאן.

שורשי שירת הקודש. יוסף יהלום. ירושלים, מאגנס, תשע"ט. יד+284 עמ'. (02-6586659)

פרופ' יהלום הוא מוותיקי החוקרים באוניברסיטה העברית בענייני הפיוט הקדום, כתב הרבה והעמיד תלמידים הרבה. בספר זה הוא מתאר תופעות הקשורות לראשית עידן הפיוט

שבתחילת תקופת הגאונים. מדובר על תקופה מסובכת בתולדות עם ישראל וארץ ישראל, במעבר מהשלטון הביזנטי הנוצרי הנוקשה לשלטון הפרסי ושוב לשלטון הביזנטי ואחריו הכיבוש המוסלמי, כאשר היישוב היהודי בארץ ישראל הולך ומתדלדל, אך מעיינות היצירה נובעים והולכים. בהשגחה אלוקית חלק גדול מהיצירה היהודית באותה תקופה הייתה יצירת הפיוטים, שלמרות שרק חלק מזערי מהם נותר עד ימינו בסידורי התפילה של העדות השונות, השפעתם עדיין גדולה על התפילות בכלל ובימי המועדים ובימים נוראים בפרט. הספר כולל עשרה פרקים המציגים את שירת בית הכנסת הקדומה במקום היווסדה - ארץ ישראל, והם עוסקים בצורה ובתוכן, בחרוזים ובצלילים, בתבניות וברעיונות, תוך נגיעה במדרשים בני אותם דורות שהם פן אחר של אותו סוג יצירה. מדי פעם מוצא המחבר קשר בין הדרכים האומנותיות של הפייטנים לבין תופעות תרבותיות-ספרותיות שהיו מקובלות בעמי האיזור. כמובן שהמחקרים נוגעים גם בתורת הסוד הקדומה שהיא עלומה בחלקה הגדול, בענייני נוסח התפילה בתקופת חז"ל ובדורות הסמוכים לה, ובפירושי מקרא על דרך הפשט והרמז והדרש והסוד שהיוו חלק ניכר מחומר הגלם של הפייטנים. פרופ' יהלום מציג במהלך דבריו פיוטים שלמים מנוקדים ומבוארים, ובין השאר מראה ומוכיח ש'נתנה תוקף' הוא למעשה פיוט עתיק של ינאי, מראשוני הפייטנים הידועים בשמם ורבו של רבי אליעזר הקליר, פיוט שהוא חלק מפיוטי הקדושה שהם סוג מובחן של פיוטים, שמרוב חשיבותו וחביבותו נותר גם כאשר שאר חלקי הפיוט של ינאי נזנחו לטובת פיוטים מאוחרים יותר. המסורת המאוחרת על סיפור רבי אמנון ממגנצא באה למעשה לקשר בין מעשי קידוש השם המרובים של תקופת בעלי התוספות לבין הפיוט העתיק הזה שעוסק ביום הדין בבית דין של מעלה, והוא מרגש את המתפללים כולם עד היום. מפתחות מפורטים נועלים ספר מעניין זה.

שמש בגבעון. שאלות משרדגות. שאלות עזר ללימוד הדף. מסכת ברכות. יחזקאל גבעון. ירושלים, תשע"ט. 146 עמ'. (givonyc@gmail.com)

כדי לשדרג את איכות לימוד הדף היומי בפרט, ולימוד הבקיאיות בכלל, חיבר הר"מ הוותיק הרב גבעון מערכת של שאלות לחזרה על דפי המסכתות. כדי לא להכביד על הלומד השאלות נערכו באופן מעניין וחוויתי, והן חוברו כשאלות 'אמריקאיות' - רב-ברירתיות, דהיינו שלכל שאלה צמודות ארבע תשובות שרק אחת מהן נכונה (למה לא להציג יותר אפשרויות כאשר קיימות יותר תשובות 'אפשריות', אם כי תמיד רק תשובה אחת תהיה נכונה?). השאלות פותחות בבירור העיקרון על פיו קבע רבי אליעזר את זמן ק"ש של ערבית, ומסתיימות בשאלה מי אמר למי 'לך בשלום' ולמי ראוי לומר כך ('בשלום' ולא 'לשלום'). טבלת התשובות הנכונות נמצאת בסוף החוברת. כלי איכותי לשדרוג הלימוד.

